

Stanisław A. SROKA
Uniwersytet Jagielloński

Dyplom doktorski Uniwersytetu Bolońskiego z 1472 r.

W archiwum powiatowym w Lewoczy przechowywany jest dyplom doktorski z prawa kanonicznego wystawiony przez Uniwersytet Boloński 21 lipca 1472 r. dla Kaspra Backa, ówczesnego prepozyta na Spiszu¹. Dokument jakimś dziwnym trafem nie był do tej pory znany, a pierwszy raz pokazano go publicznie w 2009 r. na wystawie zorganizowanej w Muzeum Spiskim w Lewoczy, a zatytułowanej *Terra Scepusiensis. Terra Christiana 1209–2009*². Dokument znajduje się w fondzie archiwum prywatnego Kapituły Spiskiej. Jego podobizny nie ma w zbiorze fotografii dokumentów Węgierskiego Archiwum Krajowego w Budapeszcie (*Diplomatikai Fényképgyűjtemény*), który liczy 80 tysięcy fotografii dokumentów średniowiecznych proveniencji węgierskiej, których oryginały znajdują się w archiwach poza Budapesztem lub granicami obecnych Węgier, dostępnego od tego roku (2011) także w postaci skanów w Internecie³. Dlatego nie jest on znany w dotychczasowej literaturze, podczas gdy sam w sobie stanowi pewien dyplomatyczny rarytas. Takich dokumentów w archiwach Europy Środkowej jest niezwykle mało. Tomasz Jurek w opublikowanym kilka lat temu artykule poświęconym odnalezionemu dyplomowi promocji magisterskiej na Wydziale Sztuk Wyzwolonych Uniwersytetu Krakowskiego z 1512 r. podkreślił, że „tego typu dokumenty musiały być niegdyś częste”, dodając zarazem, niczym wytrawny detektyw „że kryć się mogą zwłaszcza w różnych zbiorach poklasztornych — jako że uzyskujący wykształcenie mnisi oddawali pewnie swoje świadectwa do archiwum klasztornego”⁴. To przypuszczenie Autora znalazło w pełni potwierdzenie w dokumencie z Lewoczy, znajdującym się w archiwum Kapituły Spiskiej. T. Jurek wyczerpująco omówił zarówno sam dyplom promocji magisterskiej, jak i obowiązujące uniwersyteckie procedury, swoje uwagi ograniczył jednakże do Pragi, Wiednia i Lipska, pomijając zupełnie uniwersytety włoskie. Tymczasem właśnie w archiwach włoskich zachowało się całkiem sporo oryginalnych dyplomów wystawionych przez najbardziej uznane średniowieczne uniwersytety, czyli Bolonię i Padwę. Również literatura włoska obfituje w wiele studiów i rozpraw poświęconych zarówno samym dyplomom, jak i przebiegowi egzaminów i promocji doktorskich.

Dyplomy doktorskie średniowiecznego Uniwersytetu Bolońskiego są przechowywane przez wiele archiwów włoskich. Dla porównania odnalezionego w Lewoczy dyplomu doktorskiego z innymi tego

¹ Štátny archív v Levoči, Súkromný archív Spišskej Kapituły, scr. 11, fasc. 5, nr 71. Dziękuję profesorom: Krzysztofowi Ożogowi i Tomaszowi Jurkowi za przeczytanie tekstu przed drukiem i podzielenie się z autorem wieloma konstruktywnymi uwagami.

² *Terra Scepusiensis. Terra Christiana 1209–2009*, red. M. Novotná, Levoča 2009, s. 183.

³ I. Borsa, *Die Fotosammlungen von Dokumenten zur ungarischen Geschichte bis 1526 im Nationalarchiv Budapest*, w: *Fotografische Sammlungen mittelalterlicher Urkunden in Europa*, hrsg. von P. Rück, Sigmaringen 1989, s. 95–105. Zawsób można przeglądać na stronach archiwum (www.mol.gov.hu).

⁴ T. Jurek, *Krakowski dyplom promocji magisterskiej z 1512 roku*, „Rocznik Krakowski”, 72, 2006, s. 69–85, tutaj s. 69 i 73. Zob. też W. Szymborski, *Krakowskie zaświadczenie o promocji bakalarskiej z 1492 roku*, „Roczniki Historyczne”, 73, 2007, s. 199–202.

typu dokumentami zapoznałem się z dyplomami przechowywanymi w zbiorach bolońskich: w Archivio della Fabbrica di S. Petronio, Archivio di Stato di Bologna i w Biblioteca comunale dell'Archiginnasio. W archiwum kościoła S. Petronio, w którym w średniowieczu odbywały się uroczyste promocje doktorskie, do dzisiaj przetrwały 4 dyplomy doktorskie mieszczan bolońskich⁵. W Archivio di Stato znajdują się 2 dyplomy⁶, natomiast w zbiorach biblioteki Archiginnasio były jeszcze przed końcem II wojny światowej przynajmniej 3 dyplomy doktorskie, których obecnie nie udało się odszukać⁷. Zostały one jednakże opublikowane i w ten sposób dysponujemy przynajmniej ich treścią⁸. Z literatury wiadomo zaś, że także w innych zbiorach archiwalnych znajdują się oryginalne dyplomy doktorskie wystawione przez Uniwersytet Boloński⁹. Wiele średniowiecznych dyplomów doktorskich innych włoskich uniwersytetów (Padwa, Perugia, Ferrara, Pawia, Siena) zostało już opublikowanych w literaturze fachowej¹⁰.

Dyplom doktorski z Lewoczy ma postać okazałego pergaminu o wymiarach 53 x 35 cm, napisanego wczesnohumanistyczną kursywą. Jest to, podobnie jak inne dyplomy bolońskie, instrument notarialny, sporządzony przez zastępcę notariusza archidiakona bolońskiego, którym to skrybą przez wiele lat był Mikołaj Mamelinus¹¹. Jego rękę, jak również znak notarialny oraz piękne inicjały liter widać także w innych, zachowanych do dzisiaj dyplomach bolońskich¹². Rozmiar pergaminu nie odbiega od innych dyplomów doktorskich z XV wieku przechowywanych w archiwach bolońskich. Wynika to z faktu, że dyplomy sporządzano według jednolitego formularza¹³. Do dokumentu przywieszano pieczęć archidiakona bolońskiego. W przypadku dyplomu lewockiego tej pieczęci brak, widać jedynie otwory w zakładce pergaminu po sznurze, na którym ją przywieszono.

⁵ Bologna, Archivio della Fabbrica di S. Petronio, busta 109, nr 38; busta 110, nr 11; busta 115, nr 19. Edycja tych dokumentów w: C. Piana, *Nuove ricerche su le Università di Bologna e di Parma*, Quaracchi 1966, s. 189–192, 257–260, 291 n.; Bologna, Archivio della Fabbrica di S. Petronio, Bolle e privilegi per la casa Ostesani, nr 17. Zob. także inwentarz tego archiwum: *L'archivio della Fabbrica di san Petronio in Bologna. Inventario*, ed. Mario Fanti, Bologna 2008. Serdecznie dziękuję dr Mario Fantiemu za pomoc podczas kwerendy w tymże archiwum.

⁶ Archivio di Stato di Bologna, Archivio privato Banzi, mazzo II, carte Bonasoni, doc. 50. Edycja w: *Il „Liber secretus iuris pontifici” dell'Università di Bologna 1451–1500*, ed. Celestino Piana, Milano 1989, s. 30*–33*; Archivio di Stato di Bologna, Codici miniaturati, nr 74. Podobizny obydwu dyplomów znajdują się w: *L'Università a Bologna. Personaggi, momenti e luoghi dalle origini al XVI secolo*, a cura di O. Capitani, Bologna 1987, s. 136, 139.

⁷ Są to dyplomy z lat 1417 (doktorat obojga praw dla Giacomo Albergatięgo), 1467 (doktorat z prawa rzymskiego dla Battisty Paselliego), 1472 (doktorat z prawa rzymskiego dla Conventino, syna Krzysztofa Conventiniego). Z informacji dr Marii Grazia Bollini z Oddziału Rękopisów tejże biblioteki wynika, że dyplomów tych nie udało się zidentyfikować wśród posiadanych przez Bibliotekę rękopisów (list do autora niniejszego artykułu z 8 kwietnia 2011 oraz konsultacja w Bibliotece 20 kwietnia 2011). Zob. też przypis następny.

⁸ *Il „liber secretus iuris caesarei” dell'Università di Bologna*, ed. A. Sorbelli, vol. 2 (1421–1450), Bologna 1942 (Universitatis Bononiensis Monumenta, 3), Appendice, nr 1–3.

⁹ *Cento diplomi di laurea dal XV al XX secolo dalla collezione Nucci*, a cura di Ch. Giovannini, w: *Honor et meritis. Diplomi di laurea del XV al XX secolo. Mostra documentaria realizzata in occasione del 500 anniversario della fondazione dell'Università degli studi di Urbino*, Rimini 2005, s. 125–126 (dyplomy doktorskie bolońskie z 1404, 1474 i 1500 r.).

¹⁰ L. Böninger, *Il privilegio dottorale in artibus liberalibus di Girolamo Polcastro (1470)*, „Quaderni per la storia dell'Università di Padova” [dalej: Quaderni], 28, 1995, s. 177–181; P. Griguolo, *I diplomi di laurea in arti (1470) e in medicina (1473) di Giovanni Urri da Cipro*, „Quaderni”, 30, 1997, s. 209–217; C. Scaloni, *Il diploma di laurea di Lazzaro di Maniago (1460)*, „Quaderni”, 38, 2005, s. 217–224; D. Maffei, *Un privilegio dottorale perugino del 1377*, w: *Satura Roberto Feenstra sexagesimum quintum annum aetatis complenti ab alumnis collegis amicis oblata*, ed. J. A. Ankum, J. E. Spruit, F. B. Wubbe, Fribourg Suisse 1985, s. 437–444; L. Münster, *Laurea in medicina conferita dello Studio Ferrarese ad un ebreo nel 1426*, „Ferraria viva”, 3, 1961, nr 7–8, s. 63–72; *Lauree pavesi nella seconda metà del 400*, t. 1 (1450–1475), ed. A. Sottili, Bologna 1995; t. 2 (1476–1490), ed. tenze, Bologna 1998; t. 3 (1491–1499). Con un'appendice delle lauree (1425–1482), ed. S. Iaria, A. Sottili, Milano 2008; G. Minucci, *Le lauree dello Studio Senese alla fine del sec. XV*, Milano 1981.

¹¹ Mikołaj Mamelinus jako notariusz archidiakona bolońskiego (lub zastępcza notariusza) jest poświadczony źródłowo w latach 1442–1472.

¹² Bologna, Archivio della Fabbrica di S. Petronio, busta 110, nr 11; busta 115, nr 19.

¹³ Bologna, Archivio della Fabbrica di S. Petronio, busta 109, nr 38 (rozmiar: 49 x 33 cm); busta 110, nr 11 (rozmiar: 56 x 52 cm); busta 115, nr 19 (51 x 39 cm).

Formularz dyplomu jest dosyć rozbudowany. Po inwokacji następuje obszerna arenga, której treść przez prawie cały XV w. nie ulegała zmianie¹⁴. Akcentowano w niej przede wszystkim fakt starszeństwa i dostojności uczelni bolońskiej (*Scientiarum gloriosa mater atque toto veneranda orbe terrarum famosissima ac antiquissima studii Bononiensis auctoritas*), jak i główny cel kształcenia żaków: winni oni pomagać władcom świata w zarządzaniu i w zamian być przez nich wspierani (*ita ut taliter promovendi merito apud universos seculi principes pro eorum assistentia ad dirigendas et gubernandas res publicas*)¹⁵. To wyraźne odniesienie do wysokiego poziomu nauk prawnych na bolońskiej wszechnicy. Pod koniec XIV w. arenga dyplomów doktorskich w Bolonii była inna¹⁶. Stała się ona zapewne wzorem dla uniwersytetu w Ferrarze, którego arengi dyplomów doktorskich w XV w. wykazują duże podobieństwa do areng bolońskich z końca XIV stulecia¹⁷. W drugiej połowie XV stulecia do arengi bolońskiej dodano jeszcze odniesienia do rzekomych przywilejów Teodozjusza II, wystawionych dla bolońskiej szkoły prawniczej w 433 r.¹⁸ Po arendzie następuje obszerna narracja, w której pojawia się osoba nowego doktora, Kaspra Backa, prepozyta w kapitule spiskiej, położonej na obszarze ówczesnego Królestwa Węgierskiego. Dokument stwierdza, że kandydat do stopnia doktora prawa kanonicznego został przedstawiony Ludwikowi *de Bolognini*, wikariuszowi ówczesnego archidiakona bolońskiego Ludwika *de Ludovisis*, który jako kanclerz uniwersytetu przewodniczył egzaminom. W tej części dyplomu zostali również zaprezentowani egzaminatorzy w osobach trzech profesorów bolońskiej wszechnicy: Antoniego *de sancto Petro*, Jana *de Sala* i Hieronima *de Cane-tinis*. W dalszej części narracji jest mowa o poddaniu się przez Kaspra egzaminowi, który został słowami statutu uniwersyteckiego określony jako *arduus, rigorosus et tremendus*. Był to tzw. egzamin prywatny, o którym szerzej piszę niżej. Egzamin został przez Kaspra zdany pomyślnie. W dalszej części narracji jest mowa o nadaniu stopnia doktora z prawa kanonicznego Kasprowi Backowi wraz z możliwością objęcia katedry i przywilejem wykładania prawa kanonicznego *hic et ubique locorum*¹⁹. Zewnętrznymi oznakami nadania tego stopnia były wręczone Kasprowi przez profesora Jana *de Sala* insygnia: księga prawa kanonicznego, biret (nałożony na głowę) oraz złoty pierścień. Przekazany mu również został pocałunek pokoju wraz z błogosławieństwem. Następnie w dyplomie następuje datacja i testacja. Dyplom został spisany w starej zakrystii katedry bolońskiej s. Petronio w obecności świadków: doktora dekretów Andronika z Mediolanu oraz paru studentów bolońskich, którzy byli zapewne przyjaciółmi doktoranta. Wywodzili się z poza Italii: magister Łukasz Wathel-raadt z Torunia, kanonik w Kolonii, Liboriusz *de Sliiben* ówczesny kanonik magdeburgski, Apiciusz

¹⁴ Zob. inne dyplomy doktorskie wystawione przez Uniwersytet Boloński w XV w.: *Il „liber secretus iuris caesarei”*, vol. 2, Appendice, nr 1–3.

¹⁵ Zob. Aneks.

¹⁶ Bologna, Archivio della Fabbriceria di S. Petronio, Bolle e privilegi per la casa Ostesani, nr 17: „In Dei nomine amen. Humana conditio a sui primordio in lucem inerudita perveniens, si sapientie lumine illustratur, dignis et altis est laudibus extollenda. Illique | gloriosum nomen habere merentur, qui longa assiduitate laborum et instantia vigiliarum per arduum doctrine callem ambulantes ad perfectionem sui studii inclitam | perexerunt nam nullum fortius bellum militantium in virtute, in fortia die noctuque vadunt ad onerum prelia semper intenti, et nisi per accutissimum ingenium, per quod ignorantie calligo deponitur in montem discipline scandere non valemus, cuius discipline potissime fructus in gloria conquiescitur, que benemeritis, ut ad illam indocti ferveant, est tribuenda illustri preconio laudium”.

¹⁷ P. Griguolo, *I diplomi di laurea in arti (1470) e in medicina (1473) di Giovanni Urri da Cipro*, s. 213.

¹⁸ *Il „Liber secretus iuris pontifici” dell’Università di Bologna 1451–1500*, s. 30*–31*: „Gloriosa studiorum mater Bononia, quae inter alias Italiae civitates celeberrima per sacratissimum Romanorum imperatorem Theodosium, sancti Petronii eiusdem civitatis episcopi precibus, generali omnium scientiarum studio fuit decorata atque singularibus privilegiis sublimata, ad hoc interveniente consensu et auctoritate sanctissimi in Christo patris Celestini papae, sub anno a nativitate D.N.I.C. quadringentesimo vigesimo tertio” (dyplom z 1497 r.). Na temat tych przywilejów zob. A.L. Gabriel, „*Translatio studii*”. *Spurious Dates of Foundation of some Early Universities*, w: *Fälschungen im Mittelalter. Internationaler Kongress der Monumenta Germaniae Historica München, 16.–19. September 1986. Monumenta Germaniae Historica — Schriften*, Bd. 33, 1–6, Hannover 1988, 1, s. 612–617; G. Fasoli, *Il falso privilegio di Teodosio II per lo Studio di Bologna*, w: *Fälschungen*, 1, s. 627–641; S. Lusignan, *Les mythes de fondations des universités au Moyen Age*, w: *Mélanges de l’École Française de Rome*, 115, 2003, 1, s. 475 n.

¹⁹ Zob. Aneks.

Colo *de Gubin* w diecezji miśnieńskiej oraz magister Błażej z Pozsegi, który był kanonikiem w Pécs²⁰. W dacie brak daty wystawienia dyplomu, pojawia się ona *in dorso*. Dyplom spisany jako instrument notarialny kończy tradycyjna inskrypcja notariusza, Mikołaja syna Tadeusza Mamelinusa, mieszkańca bolońskiego, pełniącego wówczas funkcję zastępcy notariusza archidiacona bolońskiego. Obok inskrypcji umieszczony został znak notarialny²¹. Wystawienie dyplomu miało miejsce na wyraźną prośbę świeżo upieczonego doktora (*rogans dictus dominus Guaspar decretorum doctor novellus me Nicolaum Mamelinum notarium infrascriptum, ut publicum de premissis in privilegii forma conficiam instrumentum*) i wiązało się z dodatkowymi kosztami, o których za chwilę. Miał rację T. Jurek, który dysponując materiałem środkowoeuropejskich uniwersytetów, zatem skromniejszym w porównaniu do uczelni włoskich, przypuszczał, że uroczysty dyplom nie dawano obligatoryjnie każdemu absolwentowi, tylko „wygotowywano go na specjalne życzenie zainteresowanego”²². Dlatego też tego typu dokumentów zachowało się stosunkowo niewiele, chociaż w archiwach włoskich jest ich bez porównania więcej w porównaniu do Europy Środkowej.

Oprócz oryginalnych dyplomów doktorskich kancelaria średniowiecznego Uniwersytetu Bolońskiego notowała każdy egzamin doktorski w odrębnej księdze zwanej *liber secretus*, odrębnej dla prawa rzymskiego (*liber secretus iuris caesarei*) i kanonicznego (*liber secretus iuris pontificii*), jak również w registrach notarialnych (*liber notarum*). Najstarsza zachowana księga *liber secretus iuris pontificii* zaczyna się w roku 1377²³, o rok młodsza jest natomiast najstarsza księga dotycząca prawa rzymskiego²⁴. Księgi były osobiście pisane przez aktualnego przełożonego kolegium (*prior Collegii*). Zapisy notarialne sięgają roku 1431 w przypadku prawa kanonicznego i 1483 r. w odniesieniu do prawa rzymskiego²⁵. Pod rokiem 1472 w *Liber secretus iuris pontificii* jest odnotowany egzamin doktorski naszego Węgra Kaspra Backa²⁶. Z powodu luki obejmującej rok 1472 brak natomiast wzmianki o naszym absolwencie w *Liber notarum*²⁷. Informacja zawarta w *Liber secretus* pozwala

²⁰ Błażej z Pozsegi był kanonikiem kapituły kolegiackiej św. Jana w Pécs, która do tej pory nie ma własnej monografii. Opracowana została natomiast kapituła katedralna św. Piotra (T. Fedeles, *A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a késő középkorban (1354–1526)*, Pécs 2005).

²¹ Zob. załączoną fotografię.

²² T. Jurek, *Krakowski dyplom promocji magisterskiej*, s. 81.

²³ Archivio di Stato di Bologna, Studio, nr 126. Zapisy z drugiej połowy XV w. zostały opublikowane w: *Il „Liber secretus iuris pontificii” dell’ Università di Bologna 1451–1500*, ed. C. Piana, Orbis Academicus. Saggi e documenti di storia delle Università, 2, Milano 1989. Na temat tych ksiąg zob. P. Candido Mesini, *Il „Liber secretus iuris pontificii” dello Studio di Bologna*, „Apollinaris”, 43, 1970, s. 373–403.

²⁴ Archivio di Stato di Bologna, Studio, nr 137. Średniowieczne księgi zostały wydane w: *Il Liber secretus iuris caesarei dell’Università di Bologna*, vol. 1 (1378–1420), ed. A. Sorbelli, Bologna 1938 (Universitatis Bononiensis Monumenta, 2); vol. 2 (1421–1450), ed. tenże, Bologna 1942 (Universitatis Bononiensis Monumenta, 3); vol. 3 (1451–1500), ed. C. Piana, Milano 1984. Absolwentów prawa Uniwersytetu Bolońskiego, zarówno rzymskiego jak i kanonicznego, z czasów nowożytnych wynotowała M. T. Guerrini, *Qui voluerit in iure promoveri... I dottori in diritto nello Studio di Bologna (1501–1796)*, Bologna 2005.

²⁵ Archivio di Stato di Bologna, Studio, nr 18 (Registri d’atti del collegio canonico); nr 26 (Registri d’atti del collegio civile).

²⁶ Archivio di Stato di Bologna, Studio, nr 126, f. 131v. Treść tej noty jest następująca: 1472 iulii 18. Dispensatum fuit cum venerabili viro domino Gaspar preposito sancti Martini, Strigoniensis diocesis super eo, quod non audivit Decretum per annum et quia non legit vel recepit iuxta constitutionem collegii, et hoc per septem doctores qui preposito partito omnibus dederunt fabas albas et sic obtenta nemine discrepante. Die XXI^a iulii examinatus fuit prefatus Gaspar prepositus in iure canonico, et habuit in punctis C p^{um} de prebendis et XI. 11 z^a C nullus et 12° et taliter se habuit, quod fuit ab omnibus, nemine discrepante, approbatus et demum loco mei archidiaconi doctoratus per prestantem iuris utriusque doctorem dominum Ludovicensem de Bolognini vicerectorem et successive insignia doctoratus per eximium decretorum doctorem d. Johannem de Sala nomine suo et vice et nomine celeberrimorum dictorum dominorum Antonii de sancto Petro et Hieronimi de Canetinis compromotorum sive representantium suorum et illico progressive per pe priorem partito fuit obtentum, quod deberet associari collegialiter”. Zapis ten był już opublikowany, z pominięciem imion profesorów, przez E. Veressa (*Matricula et acta Hungarorum in universitatibus Italiae studentium 1221–1864*, ed. A. Veress, Budapestini 1941, s. 54). Notę z 18 lipca 1472 wydał C. Piana (*Il „Liber secretus iuris pontificii”*, s. 69).

²⁷ Archivio di Stato di Bologna, Studio, nr 18.

wniknąć w szczegóły egzaminu doktorskiego, któremu poddał się ówczesny przybysz z Królestwa Węgierskiego. Przebieg egzaminu znany przede wszystkim ze statutów uniwersyteckich ogłoszonych w 1432 r.²⁸ Statuty te pozwalają nam również zapoznać się z niemałymi kosztami uzyskania w Bolonii stopnia doktora. Sam egzamin dzielił się na dwie części: egzamin prywatny i egzamin publiczny (zwany *conventus*). Rankiem w dniu egzaminu przyszły doktor stawał przed kolegium doktorów w celu „wylosowania” pytań do egzaminu. Były to tzw. *puncta* i w przypadku prawa kanonicznego obejmowały dwa zagadnienia, jedno ze znajomości *Dekretu* Gracjana, zaś drugie z *Dekretalów* Grzegorza IX. „Losowanie” polegało na systemie tzw. „otwartej książki”, w którym jeden z doktorów, członków komisji, poprzez taką procedurę wybierał pytania dla kandydata na przyszłego doktora²⁹. Następnie student udawał się do własnego domu, gdzie przez kilka godzin miał możliwość przygotowania się do egzaminu. Po jego powrocie odbywał się egzamin, bądź w katedrze s. Petronio, bądź w jednym z budynków uniwersyteckich. Sam egzamin, wedle uniwersyteckiego statutu, miał być surowy (*rigorosus et tremendus*), ale równocześnie egzaminatorzy mieli traktować studenta jak swojego syna (*aliter tractet scolarem quam suum filium faceret proprium*)³⁰. Podczas egzaminu promotor studenta nie mógł mu pomagać. Po zakończonym egzaminie zarówno student, jak i jego promotor musieli się oddalić, a członkowie komisji głosowali, wpisując na specjalnych kuponach słowo *approbo* lub *reprobo*. Po ogłoszeniu wyniku głosowania, student, jeśli zdał egzamin, był określany mianem *licenciatus in iure*³¹.

Egzamin publiczny, zwany *conventus*, odbywał się w katedrze s. Petronio w obecności zaproszonych przez doktoranta kolegów, przyjaciół, rodziny etc. Miał on zazwyczaj miejsce krótko po egzaminie prywatnym (w czasie od dwóch do sześciu miesięcy) i przybierał postać uroczystej ceremonii. W niektórych wypadkach, z uwagi na duże koszty publicznego egzaminu, ten przedział czasowy się wydłużał³². Egzamin publiczny obwieszczały dzwony kościoła s. Petronio, a dzwonnik z tego tytułu otrzymywał (z kiesy doktoranta) 2 solidy³³. W uroczystości często brał udział biskup boloński i wielu dostojnych obywateli miasta. Doktorant udawał się pieszo do katedry w towarzystwie swoich kolegów i przyjaciół. Gdy był nim mieszczanin boloński, procesja z domu studenta do katedry przybierała postać korowodu, a ulice były świątecznie udekorowane. W katedrze doktorant wygłaszał mowę, w której streszczał tezy będące przedmiotem dyskusji podczas egzaminu prywatnego. Następnie był przedstawiony przez swojego promotora archidiakonowi bolońskiemu (tzw. rekomendacja), który z urzędu przewodniczył komisji doktorskiej. Ten z kolei (lub w jego zastępstwie wikariusz) wygłaszał pochwalną mowę o kandydacie. Najbardziej uroczystym momentem było wręczenie przez promotora nowemu doktorowi insygniów: księgi (w dwóch postaciach: zamkniętej i otwartej), złotego pierścienia na palec oraz nałożenie na głowę biretu. Po wręczeniu insygniów promotor obejmował po ojcowski nowego doktora, przekazując mu pocałunek i błogosławieństwo. Uroczystość wieńczył pochód przez miasto z udziałem nowego doktora, jego kolegów i przyjaciół. Na czele tego pochodu szło trzech muzykantów grających na piszczałkach oraz czterech trębaczy³⁴.

Osiągnięcie stopnia doktora Uniwersytetu Bolońskiego wiązało się ze sporymi wydatkami. Były one ponoszone przez doktoranta zarówno przy egzaminie prywatnym, jak i publicznym. Nie ulega jednak wątpliwości, że obchodzone z niezwykłą pompą ceremonie egzaminu publicznego kosztowały o wiele więcej aniżeli egzamin prywatny. Koszty, jakie ponosił doktorant w związku z tymi dwoma

²⁸ *Statuti delle Università e dei collegi dello Studio Bolognese*, ed. C. Malagola, Bologna 1888.

²⁹ L. Paolini, *La laurea medievale*, w: *L'Università a Bologna*, s. 146; A. L. Trombetti Budriesi, *L'esame di laurea presso lo Studio Bolognese. Laureati in diritto civile nel secolo XV*, w: *Studenti e Università degli studenti dal XII al XIX secolo*, red. G. P. Brizzi, A. I. Pini, Bologna 1988, s. 160.

³⁰ *Statuti delle Università*, s. 114 n.

³¹ H. Rashdall, F.M. Powicke, A.B. Emden, *The Universities of Europe in the Middle Ages*, vol. I, London 1969, s. 226.

³² A. L. Trombetti Budriesi, *L'esame di laurea*, s. 164.

³³ *Statuti delle Università*, s. 151.

³⁴ H. Rashdall, F.M. Powicke, A.B. Emden, *The Universities of Europe*, s. 228 n.

egzaminami, zostały szczegółowo określone w rubryce 118 statutu uniwersyteckiego z 1432 r. (*pro expensis fiendis tam in publico quam in privato examine*)³⁵. Za egzamin prywatny kandydat musiał zapłacić 1 libię i 10 solidów (libra to 20 solidów). Archidiakon boloński, który z urzędu przewodniczył komisji egzaminacyjnej, jeśli uczestniczył osobiście w egzaminie otrzymywał 12 i pół libry, jeśli zaś zastępował go wikariusz, to wówczas jego honorarium wynosiło 3 libry. Notariusz archidiakona otrzymywał 1,5 libry. Każdy z egzaminatorów (z wyjątkiem promotora, którego wynagrodzenie było ujęte osobno) miał dostać 2 libry za uczestnictwo w egzaminie. Łączna liczba egzaminatorów nie mogła być jednak wyższa niż 16 osób. Notariusz kolegium prawniczego (zarówno prawa rzymskiego, jak i kanonicznego) otrzymywał 1 libię, zaś pedel 6 solidów³⁶. Notariusz uniwersytecki z tytułu egzaminu studenta, czy to prawa kanonicznego, czy rzymskiego otrzymywał także 6 solidów, bez względu na to, czy do egzaminu przystępował *ultramontanus* (cudzoziemiec), czy *cismontanus*. Pedlowie doktorów (każdy z nich miał bowiem swojego pedla) otrzymywali po 2 solidy, pod warunkiem, że wykładowca, do którego pedel był przypisany, uczestniczył w egzaminie. Dzwonnikowi z kościoła s. Petronio za ogłoszenie egzaminu, jak również za przeniesienie książek z miejsca zamieszkania kandydata do zakrystii s. Petronio trzeba było zapłacić 4 solidy. Na słodycze i wino dla doktorów podczas egzaminu trzeba było wydać 3,5 libry. Gdy zsumujemy powyższe wydatki, to okaże się, że kandydat do stopnia doktora musiał wyasygnować na koszty związane z egzaminem prywatnym kwotę ponad 50 librów. Suma ta to zaledwie część wydatków, bowiem nie uwzględnia kosztów poniesionych na przygotowanie poczęstunku po egzaminie³⁷.

Spore koszty wiązały się z przystąpieniem do egzaminu publicznego, tzw. *conventus*. Doktorant musiał uiścić 1,5 libry na rzecz uniwersytetu za przystąpienie do tego egzaminu. Archidiakonowi przysługiwało 12,5 libry, natomiast jego wikariuszowi za wygłoszenie mowy w kościele jeden dukat (czyli 3 libry). Promotor inkasował za wypromowanie doktoranta od dziesięciu do dwunastu dukatów lub dwanaście łokci sukna o tej samej wartości. Innym doktorom, obecnym podczas uroczystego *conventus*, trzeba było zapłacić po jednej librze. Pedel promotora pobierał dwa dukaty lub szatę o tej samej wartości, w zależności od decyzji doktoranta. Pedlowie pozostałych doktorów mieli otrzymać po 5 solidów każdy, jeśli ich wykładowca uczestniczył w egzaminie. Zaś pedel generalny (*bidellus generalis*) dostawał od każdego doktoranta Uniwersytetu Bolońskiego 4 dukaty lub szatę o tej samej wartości. W przypadku, gdy kandydat aspirował do doktoratu obojga praw, wówczas płacił pedlowi generalnemu sześć dukatów. Notariusz archidiakona za wydanie dyplomu doktorskiego (przygotowanego tylko i wyłącznie na pergaminie) otrzymywał trzy libry i 2 solidy. Pedel i notariusz kolegium prawa kanonicznego powinni otrzymać z tytułu obrony nowego doktora po 10 solidów. Tyle samo należało się notariuszowi uniwersyteckiemu. 18 doktorów, którzy stanowili komisję podczas publicznej obrony, powinno otrzymać po jednej parze rękawiczek o wartości 3 solidów, co w sumie dawało 2 libry i 14 solidów. Oczywiście, jeśli nie wszyscy uczestniczyli w *conventus*, wówczas doktorant ponosił koszty adekwatne do liczby obecnych profesorów. Wraz z rękawiczkami członkowie komisji powinni otrzymać od doktoranta tradycyjny biret doktorski. Statut uniwersytecki z 1432 r. zastrzega wyraźnie, że birety należały się tylko członkom komisji, a nie innym wykładowcom, którzy mogli być obecni podczas uroczystego *conventus*³⁸. Wreszcie doktorant musiał zapłacić za wynajęcie katedry s. Petronio i ławek. Była to kwota 1 libry. Płacono także 2 solidy dzwonnikowi w katedrze za

³⁵ *Statuti delle Università*, s. 150–151.

³⁶ *Statuti delle Università*, s. 150; *Il „liber secretus iuris caesarei”*, vol. 2, s. C–CI (wstęp pióra A. Sorbelliego). Sylwetkę uniwersyteckiego pedla (bedla), w odniesieniu do Uniwersytetu Krakowskiego, przedstawił ostatnio K. Pawłowski, *Bedellus seu sapientia na Uniwersytecie Krakowskim*, w: *Miasta, ludzie, instytucje, znaki. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesor Bożenie Wyrozumskiej w 75. rocznicę urodzin*, red. Z. Piech, Kraków 2008, s. 715–724.

³⁷ *Statuti delle Università*, s. 150; *Il „liber secretus iuris caesarei”*, vol. II, s. C–CI. Według obliczeń W. Frijhoffa, odnoszących się do czasów nowożytnych, koszty uzyskania stopnia naukowego na uniwersytecie odpowiadały siedmiomiesięcznej ówczesnej „pensji”. Oczywiście były one różne w zależności od wydziału, uniwersytetu i rodzaju stopnia. Zob. W. Frijhoff, *Graduation and careers*, w: *The history of universities in early modern age*, red. W. Rugg, Cambridge 1996, s. 363.

³⁸ *Statuti delle Università*, s. 151.

obwieszczenie publicznego egzaminu, jedną librę za udekorowanie kościoła oraz dwie libry i 9 solidów trzem grajkom i czterem trębaczom, którzy poprzedzali uroczysty pochód nowego doktora i jego przyjaciół i znajomych³⁹. Po zliczeniu otrzymujemy ponad 85 librów. Nie był to jednakże koniec listy wydatków przyszłego doktora bolońskiej wszechnicy. Wiadomo bowiem, że doktorant musiał na własny koszt ubrać promotora w ten sam materiał, który on miał na sobie. Następnie przygotować orszak, który po obronie publicznej ruszał na miasto, wreszcie ponieść koszty sutego posiłku dla archidiakona, egzaminatorów oraz kolegów i przyjaciół⁴⁰. Tak duże koszty związane z przeprowadzeniem egzaminów doktorskich oznaczały, że godność tę uzyskiwali najczęściej przedstawiciele rodzin szlacheckich. Kwoty te były też przyczyną opóźniania przystąpienia do *conventus* po złożonym egzaminie prywatnym⁴¹.

Kasper Back, którego dyplom doktorski uzyskany w Bolonii jest przedmiotem niniejszego artykułu, był prepozytem w kapitule spiskiej w latach 1464–1493⁴². Dostyc specyficzne były okoliczności uzyskania przez Kaspra tego beneficjum. Był on bowiem człowiekiem świeckim, rycerzem csanadzkim, który w 1463 r. podczas walk z Turkami o twierdzę Jajcę, dowodził artylerią. Za te wojenne zasługi król mianował go prepozytem na Spiszu⁴³. Początki prepozytury nie są bliżej znane, niemniej już w 1209 r. pojawia się w źródłach prepozyt Adolf. Początkowo prepozytura liczyła 4 kanoników, od 1282 r. już 10. Legat papieski Gentilis podwyższył liczbę kanoników do 16, natomiast Kasper Back z powodów problemów finansowych zmniejszył w 1478 r. liczbę kanoników do 12⁴⁴. Prepozytura spiska była wyjęta spod jurysdykcji arcybiskupa ostrzyhomskiego i podlegała bezpośrednio Stolicy Apostolskiej. Prepozyta mianował król, natomiast od 1465 r. prawo patronatu uzyskała rodzina Zapolyów⁴⁵. W średniowieczu, z uwagi na bliskość geograficzną, wielu Polaków uzyskało beneficja na Spiszu, zaś dwóch Ślązaków dostąpiło zaszczytu bycia prepozytem (ksiązę Jan Kropidło 1379–1382 i Jan Stock 1433–1464)⁴⁶.

Kasper Back w nieznanym nam bliżej czasie otrzymał święcenia kapłańskie oraz podjął studia z prawa kanonicznego w Bolonii, które sfinalizował uzyskaniem doktoratu w 1472 r.⁴⁷ Swój dyplom złożył w archiwum prepozytury, dzięki czemu zachował się on do dnia dzisiejszego jako jeden z nielicznych tego typu dokumentów w archiwach Europy Środkowej. W tym samym 1472 r. papież Sykstus IV nadał Backowi i jego następcom na prepozyturze prawo noszenia w podległych im kościołach infuły oraz używania pastorału⁴⁸. Działalność Kaspra Backa jako spiskiego prepozyta zasługuje z pewnością na odrębne opracowanie. Tylko na podstawie dotychczasowej literatury można stwierdzić, że aktywnie uczestniczył w życiu politycznym (poselstwa u boku palatyna Węgier Emeryka Zapolyi) i religijnym (autor *Modlitw spiskich*, najstarszego dzieła literackiego napisanego w języku słowackim)⁴⁹. Dbał o materialną stronę kolegiaty św. Marcina w kapitule, jak też rozpoczął budowę

³⁹ Tamże.

⁴⁰ *Il „liber secretus iuris caesarei”*, vol. II, s. CIII.

⁴¹ Tamże. O opłatach na uniwersytetach europejskich we wcześniejszym okresie, w XIII wieku, zob. G. Post, *Masters' salaries and student-fees in the medieval universities*, „Speculum”, 7, 1932, s. 181–198.

⁴² P. Labanc, *Spišskí prepošti 1301–1511 (sonda do problematiky)*, w: *Z dejín Spišského prepoštstva. Zborník z medzinárodnej konferencie pri príležitosti 800. výročia prvej známej písomnej zmienky o Spišskom prepoštstve*, red. L. Hromják, Spišské Podhradie 2010, s. 126; *Historia Scepusii*, vol. 1, red. M. Homza, S.A. Sroka, Bratislava–Kraków 2010, s. 409.

⁴³ I. Chalupický, *Zápoľski a Spiš do roku 1526*, „Z minulosti Spiša”, 13, 2005, s. 40.

⁴⁴ M. Pirhalla, *A szepesi prépostság vázlatos története kezdetétől a püspökség fellállításáig*, A „Szepesmegyei Történelmi Társulat milleniumi kiadványai, 4, Lőcse 1899, s. 5; J. Hradszky, *Initia, progressus ac presens status Capituli Scepusiensis*, Szepesváraljae 1901, s. 8–9; *Historia Scepusii*, vol. 1, s. 241–251.

⁴⁵ *Historia Scepusii*, vol. 1, s. 409.

⁴⁶ S. A. Sroka, *Węgierskie beneficja polskich i śląskich duchownych w XIV–I połowie XV wieku*, „Nasza Przeszłość”, 85, 1996, s. 75–97; tenże, *Epizody z dejín Spiša a Šariša v neskorom stredoveku*, Kraków 2001, s. 25–34.

⁴⁷ Nie wymienia go E. Várady, *Docenti e scolari ungheresi nell'antico studio bolognese*, „Rendiconto delle sessioni della Accademia delle Scienze dell'Istituto di Bologna”, Classe di scienze morali, serie 5, vol. 4, 1951, s. 52–109.

⁴⁸ *Analecta Scepusii sacri et profani*, ed. C. Wagner, t. 3, Posonii et Cassoviae 1778, s. 71; *Historia Scepusii*, vol. 1, s. 409.

⁴⁹ *Historia Scepusii*, vol. 1, s. 379, 409.

kaplicy grobowej rodziny Zapolyów w tejże kapitule spiskiej⁵⁰. Niewątpliwie zaliczyć go można do najwybitniejszych prepozytów spiskich w okresie średniowiecza.

ANEKS

Bolonia, 21 lipca 1472

Or.: Levoča, Štátny archív, Súkromný archív Spišskej kapituly, scr. 11, fasc. 5, nr 71. Pergamin: 53 x 35 cm, zachowany w dobrym stanie. Pieczęci brak. Ozdobny inicjał I w formie ukoronowanej, brodatej głowy męskiej, z której ust wychodzi linia, zakończona złoto–czerwoną kulą. Ozdobny, złożony inicjał S, z którego wychodzi wić zakończona kwiatkiem. In dorso: złożony inicjał P, w którego pętli wrysowana brodata twarz oraz tekst: Privilegium doctoratus iuris canonici venerabilis viri domini Guasparis prepositi ecclesie s. Martini de Szephs de Hungaria graduati in honorabili studio Bononiensi fertilis die XXI° Julii MCCCCLXXII^o, indictione quinta.

Reg.: *Terra Scepusiensis. Terra christiana 1209–2009*, red. M. Novotná, Levoča 2009, s. 183.

|| In Christi nomine amen. Scientiarum || gloriosa | mater atque toto veneranda orbe terrarum famosissima ac antiquissima Studii Bononiensis auctoritas illos duntaxat ad publicam et eminentem cathedram supremique doctoratus et magisterii dignitatem extollit, quos certamen generalis examinis digne ad id promovit propter concurrentem virtutum copiam meritorumque excellentiam, ita ut taliter promovendi | merito apud universos seculi principes pro eorum assistentia ad dirigendas et gubernandas res publicas ceteris hominum generibus etiam eiusdem ordinis veniant singularibus privilegiis, honoribus, dignitatibus et laudibus preferendi. Cum itaque vir venerabilis prudens et scientificus dominus Guaspar, prepositus ecclesie collegiate sancti Martini de Szephs de Hungaria fuerit in iure canonico presentatus prestantissimo iuris utriusque doctori domino Ludovico de Bolognini Bononiensi civi vicario reverendi in Christo patris et domini ac excellentissimi iuris utriusque doctoris domini Ludovici inclite civitatis Bononiensis civis ex nobili et vetusta familia de Ludovisiis Sedis Apostolice prothonotarii sanctissimique domini nostri pape referendarii, nec non Bononiensis archidiaconi et maioris cancellarii dignissimi per exemios et egregios viros dominum Antonium de sancto Petro iuris utriusque doctorem dominum Johannem de Sala iuris pontificii acutissimum professorem et dominum Hieronimum de Canetinis utriusque censure doctorem omnes honorabiles Bononienses cives examinandus in iure canonico. Et ad hoc se subiecerit arduo, rigoroso ac tremendo examini omnium doctorum incliti collegii canonistarum Bononiensium. In quo examine ipse dominus Guaspar fuit in iure canonico ab omnibus dicti collegii doctoribus unanimiter, concorditer laudabiliterque ac nemine discrepante approbatus. Moxque fuerit ipse dominus Guaspar per dictos dominos promotores dicto domino vicario etiam presentatus propter doctoratus gradum assumendum in iure canonico. Idcirco pretactus dominus Ludovicus de Bolognini vicarius dicti reverendi domini archidiaconi Bononiensis, consideratis scientia, moribus et virtutibus, quibus eundem dominum Guasparem Omnipotens illustravit auctoritate eius vicariatus officii, eundem dominum Guasparem fecit, pronuntiavit et declaravit iuris canonici doctorem dans sibi potestatem cathedram magistralem ascendendi (in eaque quando sibi libuerit) ipsum ius canonicum legendi, glosandi, docendi, interpretandi ceterosque actus doctores exercendi hic et ubique locorum. Et illico, ut idem dominus Guaspar possessionem huius doctoratus ab omnibus imposterum noscatur adeptus prelibatus dominus Johannes de Sala suo nomine ac vice et nomine dictorum domini Antonii de sancto Petro et domini Hieronymi de Canetinis eius collegarum cum consensu et auctoritate dicti domini vicarii insignia ipsius doctoratus eidem domino Guaspari, ut petiit hic forma, tradidit: nam librum iuris canonici clausum, moxque reseratum eidem prebuit,

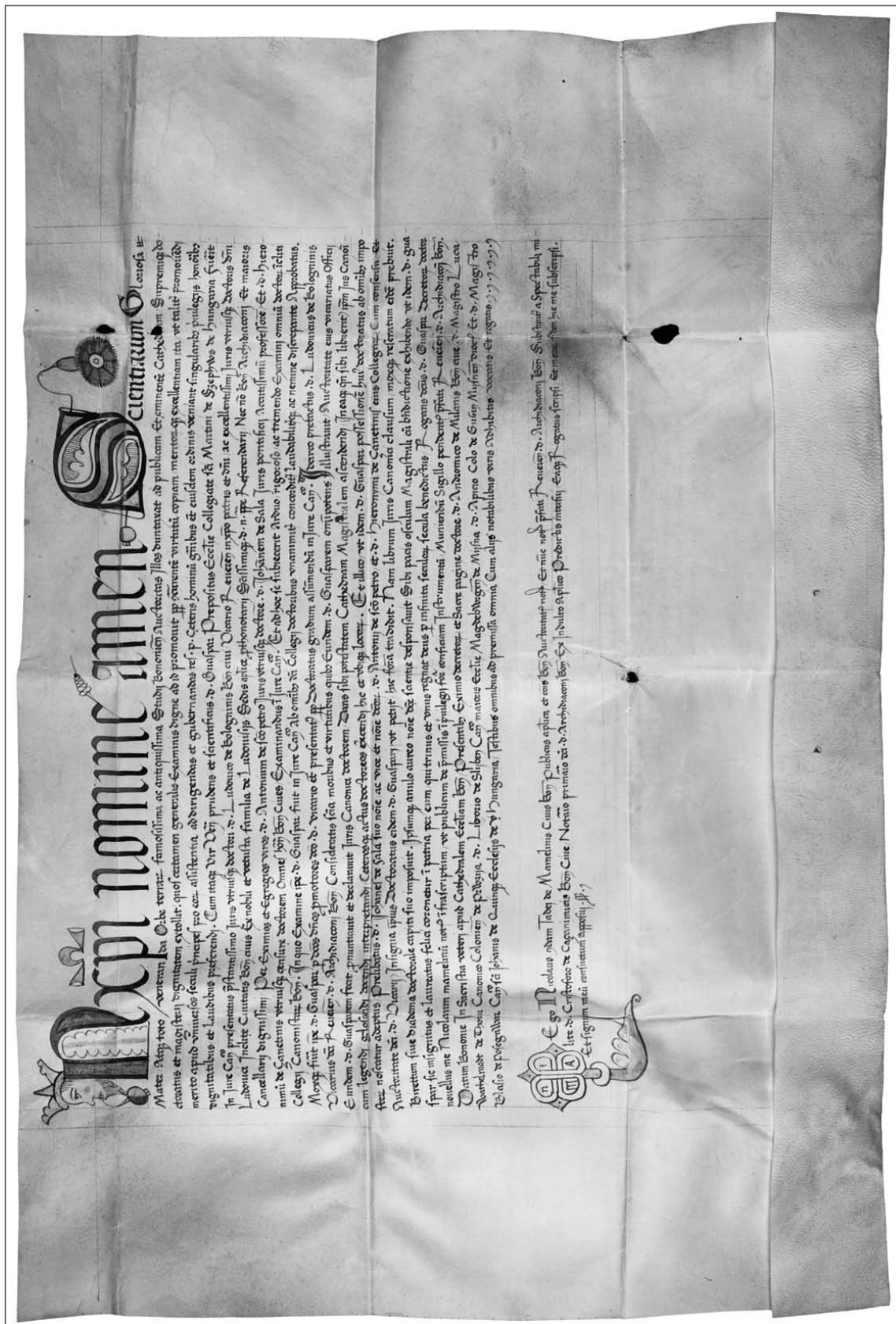
⁵⁰ K. W. Rumiński, *Die Kathedralkirche St. Martin des Zipser Kapitels*, Bochum 1975; tenże, *Die Kirche St. Martin des Zipser Kapitels*, „Acta Historiae Artium Academiae Scientiarum Hungaricae”, 22, 1976, s. 21–54; *Historia Scepusii*, vol. 1, s. 435; S. A. Sroka, *Jadwiga Zapolya. Piastówna śląska na Węgrzech w dobie panowania Jagiellonów*, Kraków 2005, s. 63–65.

birettum sive diadema doctorale capiti suo imposuit. Ipsumque anulo aureo nomine dicte scientie desponsavit sibi pacis osculum magistrali cum benedictione exhibendo, ut idem dominus Guaspar sic insignitus et laureatus felici coronetur in patria per Eum, qui trinus et unus regnat Deus per infinita seculorum secula benedictus. Rogans dictus dominus Guaspar decretorum doctor novellus me Nicolaum Mamelinum notarium infrascriptum, ut publicum de premissis in privilegii forma conficiam instrumentum muniendum sigillo pendentem prefati reverendi domini archidiaconi Bononiensis. Datum Bononie in sacristia veteri apud cathedralem ecclesiam Bononiensem, presentibus eximio decretorum et sacre pagine doctore domino Andromico de Milanis Bononiensi cive, domino magistro Luca Wathelraadt de Thorn canonico Coloniensi de Prwziia, domino Liborio de Sliiben canonico maioris ecclesie Magdeburgensis de Miisna, domino Apicio Colo de Gubin Miisnensis dioecesis et domino magistro Blasio de Posegawar canonico sancti Johannis de Quinque Ecclesiis de Hungaria, testibus omnibus ad premissa omnia cum aliis notabilibus viris adhibitibus, vocatis et rogatis.

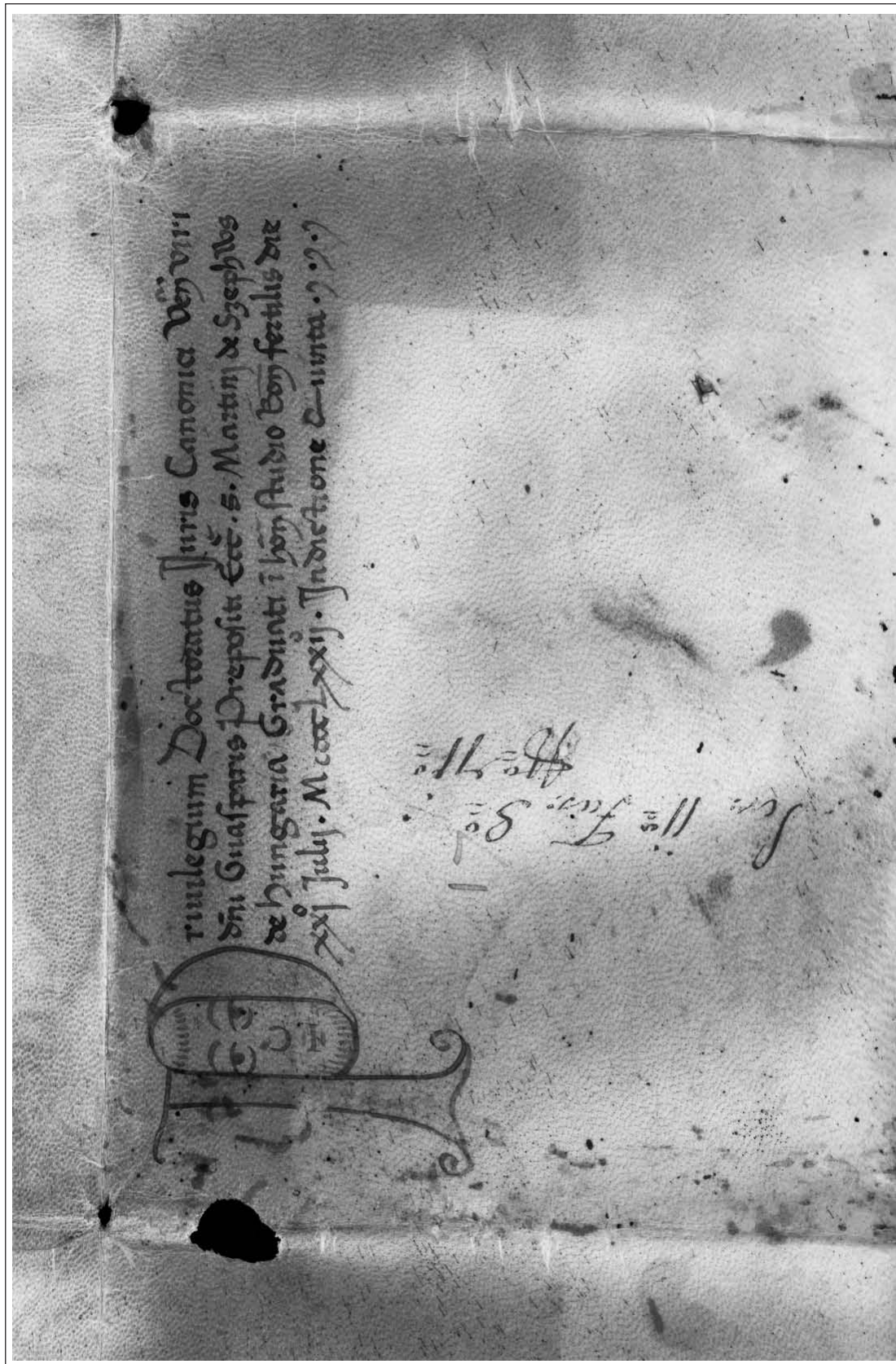
Ego Nicolaus condam Tadei de Mamelinis civis Bononiensis publicus Apostolica et communis Bononiensis auctoritate notarius et nunc notarius prefati reverendi domini archidiaconi Bononiensis substitutus a spectabili milite domino Cristoforo de Cacanemicis Bononiensi cive notario primario dicti domini archidiaconi Bononiensis ex indulto Apostolico predictis interfui eaque rogatus scripsi et in eorum fidem hic me subscripsi et signum meum consuetum apposui; subscripsi.

Doctoral diploma of the University of Bologna of 1472

The article discusses the newly discovered doctoral diploma issued in 1472 by the university in Bologna for Kasper Back, praepositus at the Chapter of Spisz. The original diploma, in the county archive in Levoča, is a rarity since up to now mediaeval doctoral diplomas have not been found in Central European archives. On the other hand, numerous Italian archives contain such sources. The article mentions diplomas in Archivio della Fabricceria di S. Petronio, Archivio di Stato and Biblioteca comunale dell'Archiginnasio in Bologna. The author analysed the formulary of the document from 1472, considered the procedure of obtaining a doctor's degree in mediaeval Bologna, and brought the reader closer to Kasper Back, a praepositus in 1464-1493. The appendix contains an in extenso edition of the titular diploma.

1. Recto dokumentu. Štátny archiv v Levoči — fot. Štefan Péchy

2. Verso dokumentu. Štátny archív v Levočí — fot. Štefan Péchy